

Barat SADIQOV

*Azərbaycan Respublikası DİN-in Polis Akademiyasının
II kurs magistr dinləyicisi, Saatlı RPŞ-nin
İctimai Təhlükəsizlik Bölməsinin
polis sahə rəisi, polis baş leytenantı
e-mail: sadiqovbarat1234@gmail.com
DOI: <https://doi.org/10.62130/UXUS2567>*

PROSESSUAL QƏRARLARIN CİNAYƏT PROSESİNDƏ YERİ VƏ ROLU

XÜLASƏ

Cinayət prosesi nəzəriyyəsində tədqiq olunan məsələlərdən biri də “prosessual qərar” institutudur. Elmi ədəbiyyatlarda bir çox nəzəriyyəçilər qərar və prosessual qərar anlayışları arasında fikir müxtəlifliyinə sahibdir. Biz cinayət prosessual hüquq baxımından qərarın mahiyyətini və onun prosessuallığını araşdırmışıq. Qərarın prosessual xarakter daşması qərarı qəbul edən subyekt və onun qəbul edilmə forması ilə əlaqədardır. Eyni zamanda bu məqalədə bir sıra məsələlər araşdırılmışdır. Bu məsələlərə qərar və prosessual qərar anlayışı, onların növləri, xüsusiyyətləri və s. aiddir.

Açar sözlər: qərar, cinayət mühakimə icraatı, cinayət işi, cinayət prosesi, istintaq hərəkətləri

Prossesual qərarların mahiyyəti məsələsi uzun müddət cinayət prosesi nəzəriyyəsində tədqiq olunan əsas məsələlərdən biri olmuşdur. Cinayət-prosessual qərarlarla bağlı tədqiqatlarla P.A. Lupinskaya, O.Y. Bayev, V.P. Bojyev, N.V. Bulanova və digərləri məşğul olmuşlar.

Bu sahədə aparılan tədqiqatlar içərisində ən geniş yayılmış nəzəriyyə O.Y. Bayevə məxsusdur. Belə ki, O.Y. Bayevin apardığı tədqiqatların nəticələrindən qənaətə gələrək belə deyə bilərik ki, bütün cinayət işləri üzrə icraatı onun çərçivəsində aparılan cinayət-prosessual araşdırmaları və bu araşdırmanı həyata keçirən subyektin müəyyən lokal vəzifələrə dair qərarlar qəbul etməsinin ardıcıl və ya paralel şəkildə həyata keçirilməsi kimi başa düşmək olar. Bu vəzifələrin minimal zəruri siyahısı cinayət işi üzrə sübutların təqdim olunması predmetinin sərhədlərinin müəyyən edilməsi, həmçinin onların praktiki reallaşdırılması ilə müəyyən olunur.

Ümumiyyətlə, qərar anlayışı nəzəriyyədə müxtəlif mənalarda başa düşülə bilər. Bunlar əsasən bir şeyin edilməsi üçün düşünülmüş niyyət, nəti-

cə, müzakirə nəticəsində qənaət və ya qərar qəbul etmək kimi mənalarda işlədilir. Qərar qeyri-müəyyənliyi azaltmaq və ya problemlə vəziyyəti aradan qaldırmaq məqsədilə qəbul edilir. Psixologiya elminə görə, qərar ənənəvi olaraq, məqsədə çatmaq üçün fərdin hərəkət strategiyalarının və ardıcılığının formalaşması kimi təyin olunur.

O.Y. Bayevin fikri ilə razılaşmamaq mümkün deyil. O.Y. Bayevin apardığı araşdırmanın nəticəsi olaraq qeyd edə bilərik ki, cinayət prosesində qərar qəbul edən subyektlər yalnız peşəkar əsaslarla funksiyalarını həyata keçirən şəxslər (təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror, hakim) deyil, həm də prosesə cəlb olunan bütün şəxslərdir. Belə ki, cinayət işləri üzrə icraatın hər bir iştirakçısı qərar qəbul etmək zərurəti ilə qarşılaşır və bu qərarlar cinayət işində onların rolunu və cinayət haqqında məlumatın və ya istintaqı aparılan cinayət işi ilə bağlı iştiraklarını müəyyən edir. Həmçinin qərar qəbul etmə üsulu vahiddir, lakin fərq isə qarşılarına çıxan hüquqi problemlə vəziyyətlərdədir.

Yuxarıda qeyd olunanlara əsasən deyə bilərik ki, O.Y. Bayev cinayət işləri üzrə icraat zamanı

qəbul olunan qərarları iki yerə ayırır:

1. Cinayət-prosessual qərarlar;
2. Cinayət prosesində qəbul olunan qərarlar.

Birinci kateqoriya qərarlara təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və məhkəmə tərəfindən qəbul edilən qərarlar aiddir. Belə ki, bu subyektlər qanunvericinin səlahiyyətləndirdiyi və qərarların qəbul edildiyi şəxslər üçün məcburiyyət yaradan səlahiyyətli subyektlərdir (məsələn, məhkəmənin təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanma müddətinin uzadılması barədə qərarı və s.). İkinci kateqoriya qərarlara isə cinayət prosesinin digər iştirakçılarının qəbul etdiyi qərarlar daxildir. Burada qərar dedikdə tərəflərin verdikləri vəsatətlər başa düşülür.

Bu sahədə aparılan digər bir araşdırma isə professor P.A.Lupinskaya məxsusdur. Onun fikrinə, cinayət prosesi nəzəriyyəsinin vacib məsələsi cinayət prosesində qərar qəbul etmə ilə bağlı hüquq tətbiqi fəaliyyətinin öyrənilməsidir. Yəni qərar qəbul etmə hüququnun dövlət orqanları və vəzifəli şəxslər arasında bölgüsü, qərar qəbul edilməsi qaydalarında, qərarlara qoyulan tələblərdə və onların qanuniliyinin, əsaslılığının və ədalətliliyinin təminatlarında cinayət prosesinin prinsiplərinə riayət edilməsidir. Bu məsələləri nəzərdən keçirərək deyə bilərik ki, qərar qəbul edilməsi prosesində şəxslərin hüquqlarının təminatı, qəbul edilən qərardan şikayət və qərarın icra edilməsi məsələsi xüsusi diqqətəlayiqdir.

Şübhəsiz ki, “prosessual qərar” anlayışı “qərar” anlayışından daha genişdir. Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 7.0.43-cü maddəsinə əsasən prosesual qərar dedikdə, cinayət işi və yaxud cinayət təqibi ilə bağlı digər material üzrə hakimlərin və ya hakimlərin (hökmlər istisna edilməklə), habelə təhqiqatçının, müstəntiqin, yaxud prokurorun Cinayət Prosesual Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada qəbul etdiyi prosesual akt başa düşülür.

Cinayət mühakimə icraatında qəbul edilən qərarlar cinayət təqibi orqanlarının, məhkəmənin gündəlik fəaliyyətinin ifadəsidir və dövlətin sosial siyasətində iştirak etmək məqsədini güdür. Bu məqsəd qarşıda duran məqsədlərin və tapşırıqların yerinə yetirilməsi ilə cinayət prosesinin təyinatına nail olmaqdır.

Görünür ki, prosesual qərarlar cinayət prosesinin məqsədinə xidmət edən hüquqi vasitədir. Bu

tezisin tam əksini təqdim edən isə məhkəmə hökümüdür – hüququn yekun aktı olaraq, o, təhqiqatçının, müstəntiqin, prokurorun, bəzən isə məhkəmənin cinayət mühakimə icraatının ilkin mərhələlərində qəbul etdiyi prosesual qərarların qanuniliyindən və əsaslandırılmasından asılıdır. Buna görə də yalnız hökm deyil, həmçinin digər prosesual qərarlar AR Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 8-ci maddəsində nəzərdə tutulan vəzifələrin həllinə xidmət etməlidir. Hər bir hüquqi vəziyyətdə təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror, məhkəmə fiziki və hüquqi şəxslərin cinayətlərdən zərər çəkmiş hüquq və qanuni maraqlarının qorunması məqsədini rəhbər tutmalı, eyni zamanda şəxsin qanunsuz və əsassız ittihamdan, məhkum olumasından, hüquq və azadlıqlarının məhdudlaşdırılmasından qorunmasına diqqət etməlidir.

Cinayət-prosessual qərarın qanuniliyini təmin edən onun prosesual və maddi hüquq normalarına uyğunluğudur. Bu həm qərarın məzmununa, həm də formasına aiddir. Qərarda onun hüquq normalarına əsaslandığı açıq şəkildə göstərməlidir, qərarlarda qanun normalarına konkret istinadlar və bu normaların tətbiqinin izahı yer almalıdır. Şübhəsiz ki, qərar müvafiq şəxs tərəfindən və qanunda göstəriləndiyi qaydada qəbul edilməlidir.

Hər hansı bir prosesual qərar hüquq tətbiq edən şəxsin digər mümkün qərarlar arasında seçiminin nəticəsini əks etdirir. Bu fəaliyyət faktların və işin aparılması ilə bağlı məsələlərin qiymətləndirilməsinə əsaslanır.

Qərarın vacib bir xüsusiyyəti onun qanuniliyinin və əsaslılığının təmin edilməsidir. Qanunilik və əsaslılıq anlayışları bir-birinə bağlıdır və qarşılıqlı olaraq təsirlidir. Prosesual qərar adətən “nə müəyyən edilib?” sualına cavab verir və həmçinin qəbul edilən qərarı və onun nəticələrini (məsələn, “cinayət işi başlama”, “cinayət işini dayandırma” və s.) təsvir edir. Prosesual qərarın əsaslandırılması qərarın tərkib hissələrinin nə qədər məntiqi əlaqəli olduğunu və həmin qərarın qəbul edilməsi zamanı hansı məlumatlara əsaslandığını göstərir. Yəni qərarın əsaslandırılması onun qəbul olunmasında hansı halların nəzərə alındığını başa düşməyə kömək edir.

Prosessual qərarlar hüquqi faktlar hesab olunur, çünki onlar hüquq münasibətlərinin yaranmasına, dəyişməsinə və ya xitam olunmasına sə-

bəb olur. Buna misal olaraq cinayət işinin başlanması, dayandırılması və xitam olunması barədə qərarları göstərmək olar.

Prosessual qərarları hüququn tətbiqinə dair aktlar kimi nəzərdən keçirərkən, onların cinayət qanununun tələblərinin yerinə yetirilməsindəki rolunu qiymətləndirmək vacibdir.

P.A.Lupinskayanın apardığı araşdırmaların nəticəsi olaraq deyə bilərik ki, qərar qanunla müəyyən edilmiş prosessual formada ifadə edilən, dövlət orqanı və ya vəzifəli şəxsin öz səlahiyyətləri çərçivəsində qanunla müəyyən edilmiş qaydada hüquqi məsələlərə cavab verdiyi, işin faktiki vəziyyəti və qanun normalarına əsaslanan, həmçinin cinayət prosesinin məqsədinə çatmağa yönəlmiş fəaliyyətlər barədə hökm verən, hakimiyyət ifadəsini daşıyan aktlardır.

Elmi ədəbiyyatlarda qərarlar əsas və köməkçi olmaqla iki yerə ayrılır. Əsas qərarları qəbul edərkən və onları əsaslandırarkən hüquq tətbiqedicisi toplanmış sübutları qiymətləndirir, iş üzrə və yaxud cinayət haqqında məlumatın araşdırılması zamanı müəyyənləşdirilmiş halları təhlil edir və bu fəaliyyətin nəticələrinə əsaslanaraq cinayət hüququ mübahisəsinin əsas suallarına cavab verir. Bu suallara aiddir: cinayət hadisəsi baş vermişdirmi və şəxsin hərəkətlərində cinayət tərkibi mövcuddurmu; işin dayandırılması üçün əsaslar varmı, o cümlədən bəraətverici əsaslar mövcuddurmu və s. Əsas qərarlarda həmçinin köməkçi xarakter daşıyan məsələlər (irəli sürülən mülki iddia ilə bağlı qərarlar, maddi sübutların taleyi, prosessual xərcin bölüşdürülməsi məsələləri) müzakirə olunur.

Cinayət işinin əsas məsələlərinin qanuni və əsaslandırılmış həlli məqsədi güdən prosessual qərarlar, bəzən köməkçi (müvəqqəti) xarakter daşıya bilər. Belə qərarlara konkret istintaq hərəkətlərinin aparılması və ya prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiq edilməsi barədə qərarlar nümunə ola bilər.

Həmçinin qərarlar funksional təyinatına görə aşağıdakı kimi təsnif edilir:

1. Cinayət işinin başlanmasını müəyyən edən qərarlar (cinayət işinin başlanması barədə qərar);

2. İştirakçıların prosessual statusunu müəyyən edən qərarlar (zərər çəkmiş şəxs, mülki iddiaçı

kimi tanınması barədə qərar, təqsirləndirilən şəxs kimi cəlb edilməsi barədə qərar);

3. İstintaq hərəkətlərinin aparılması hüququnu verən qərarlar (dindirmə, üzləşdirmə, axtarış, ifadələrin yerində yoxlanılması, ekspertiza təyin edilməsi və s.);

4. Prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiq edilməsi barədə qərarlar.

Qərarlar cinayət prosesinə cəlb olunan şəxslərin hüquqlarının təmin edilməsi və cinayətlərin törədilməsinə şərait yaradan halların aradan qaldırılması məqsədilə də qəbul oluna bilər.

P.A.Lupinskayanın 1972-ci ildə nəşr olunan "Cinayət prosesində qərarların hüquqiliyi və əsaslılığı" adlı əsərində qeyd olunur ki, cinayət-prosessual elmin mühüm vəzifələrindən biri prosessual qərarların təbiətini, qərarların qəbul edilməsi mexanizmini, onların qanuniliyi, əsaslılığı və ədalətliyinin təmin edilməsi zəmanətlərini araşdırmaqdır.

Bundan əlavə P.A.Lupinskayanın 2006-cı ildə nəşr olunan müəllifi olduğu "Cinayət prosesində qərarlar: nəzəriyyə, qanunvericilik və praktika" monoqrafiyasında isə xüsusi olaraq qeyd olunur ki, qərar cinayət işinin başa çatdırılmasının nəticəsidir və bu, səlahiyyətli dövlət orqanları və vəzifəli şəxslər tərəfindən yerinə yetirilən bütün əvvəlki fəaliyyətlərin nəticəsidir.

Bu baxımdan qəbul edilən qərarların qanuniliyi və əsaslılığı hər zaman cinayət işi üzrə faktiki halların müəyyənləşdirilməsindən asılı olacaqdır, çünki məhz bu hallar cinayət işinə dair nəticələrin formalaşdırılmasının əsasını təşkil edir. P.A.Lupinskayanın fikrincə, hüquq-mühafizə orqanlarında qanunda göstərilməyən əsaslarla və sosial cəhətdən vacib məqsədlərə çatmaq üçün qərar qəbul edilməsi kimi neqativ halları aşmaq lazımdır.

Qərarların qəbul edilməsində vacib rol hüquqi şüura, müstəntiqin, prokurorun, hakimin mənəvi baxışlarına aiddir. Cinayət mühakimə icraatı zamanı qəbul edilən qərarların keyfiyyəti haqqında mühakimələr daimi olaraq qərar qəbul etmə praktikasını öyrənməyi tələb edir. Xüsusilə burada cinayət-hüquqi mübahisələri həll edən şəxslərin şəxsi keyfiyyətlərinə diqqət yetirilməlidir.

Qərarların ilkin, müvəqqəti və yekun (son) olaraq təsnif edilməsi məsələsinə gəldikdə isə, bi-

zim fikrimizcə, bu daha az dərəcədə prokurorun prosesual qərarlarına aiddir. Hətta prokuror tərəfindən ittiham aktının təsdiqini belə cinayət işi üzrə yekun qərar kimi qiymətləndirmək düzgün olmaz, çünki iş hələ də məhkəmədə araşdırılacaqdır. Biz məhkəmənin hüquqi qüvvəyə minmiş qərarının yekun qərar olduğunu qəbul edirik. Bu mənada, həmçinin müvəqqəti qərarlar da mövcuddur ki, onlar qüvvəyə minir və qəbul edildiyi andan etibarən yerinə yetirilməlidir.

Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq qeyd etmək istərdim ki, cinayət prosesində qərarlar yalnız qanunla müəyyən edilmiş səlahiyyətli subyektlər tərəfindən qəbul edilir və bu subyektlərin səlahiyyətləri cinayət-prosesual qanunla tənzim-

lənir. Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsinin ayrı-ayrı normalarında prosesual qərar qəbul etmək hüququna malik olan şəxslərin dairəsi qeyd olunaraq onların hüquq və vəzifələri öz əksini tapmışdır.

Bütün hüquq sahələrində tətbiq edilən ümumi qanunçuluq prinsipi cinayət-prosesual fəaliyyətə də şamil olunur və bu prinsip dövlət orqanları və vəzifəli şəxslərin səlahiyyətlərinin bölüşdürülməsini və onların qanunsuz qərarlara və ya qərarların qəbul edilməməsinə görə məsuliyyətini nəzərdə tutur. Həqiqətən, qərarın qəbul edilməsi yalnız cinayət-prosesual subyektinin hüququ deyil, həm də onun funksional təyinatı ilə əlaqəli prosesual vəzifəsidir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsi
2. Баев М. О. УПК РФ 2001 г.: достижения, лакуны, коллизии, возможные пути заполнения и разрешения последних / М. О. Баев, О. Я. Баев. — Воронеж, 2002.
3. Лупинская П.А. Решения в уголовном судопроизводстве. Теория, законодательство, практика. 2-е издание. М., 2010
4. <https://az.wikipedia.org/wiki/Qərar>.

Барат САДЫГОВ

МЕСТО И РОЛЬ ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ РЕШЕНИЙ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

РЕЗЮМЕ

В теории уголовного процесса одним из исследуемых вопросов является институт «процессуального решения». В научной литературе многие теоретики имеют различные мнения о различии понятий «решение» и «процессуальное решение». Мы исследовали сущность решения и его процессуальность с точки зрения уголовно-процессуального права. Процессуальный характер решения связан с субъектом, принимающим решение, и формой его принятия. В статье также рассматриваются ряд вопросов, таких как понятие решения и процессуального решения, их виды, особенности и другие аспекты.

Ключевые слова: решение, уголовное судопроизводство, уголовное дело, уголовный процесс, следственные действия

Barat SADIGOV

THE PLACE AND ROLE OF PROCEDURAL DECISIONS IN THE CRIMINAL PROCESS

SUMMARY

One of the issues studied in the theory of criminal procedure is the institution of the "procedural decision." In academic literature, many theorists have differing opinions on the concepts of "decision" and "procedural decision." From the perspective of criminal procedural law, we have examined the essence of a decision and its procedural nature. The procedural character of a decision is related to the subject who makes the decision and the form in which it is made. At the same time, this article explores a number of issues, including the concepts of decision and procedural decision, their types, characteristics, and so on.

Key words: decision, criminal judicial proceedings, criminal case, criminal process, investigative actions